

Η ΑΝΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΙΡΧΕΡ ΩΣ ΒΑΣΗ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΟΥ ΟΛΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΣΜΟ

ΚΑΤΕΛΗΣ ΒΙΓΚΛΑΣ

ABSTRACT: Athanasius Kircher's analogical thought as the basis of the connection between Holism and Neo-Platonism. During the period of the "Republic of Letters" in the 17th century as a result of geographical discoveries, Athanasius Kircher formed various theoretical and scientific views, of which three are presented here. First, he developed the theory of a dynamic geology, on the one side, regarding the Earth's interior perceived as being full of tunnels leading to volcanoes, and on the other side, regarding the land surface as a product of divine intervention and the universal magnetism. Second, he held the ideal of the unity of the religions and nations of the world as a result of the Western historical-religious way of thinking. Third, he studied many unknown, ancient and contemporary languages, under a neo-platonic perspective, focusing on the decipherment of the Egyptian hieroglyphs and the creation of a universal language. The epistemological significance of the connection between Holism and Neo-Platonism was underlined by the introduction of a new symbolic order, which was based on an intelligible and to a great extent imaginary interpretation of reality. Because Kircher's views echoed the holistic and neo-platonic conceptions of the Renaissance, he was expected to be forgotten during the Modern era. The emergence of the Scientific Revolution led to the abandonment of the analogical thought, in favor of the deterministic interpretation and the verification through experimental evidence.

KEY WORDS: Geography, Magnetism, Religion, Ethnology, Linguistics, Holism, Neo-Platonism, Hermeticism, Epistemology, Analogy

---

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία της Ευρώπης μετά τον 15ο και τον 16ο αιώνα των γεωγραφικών ανακαλύψεων αφορά πλέον τον ευρύτερο κόσμο της υφηνλίου. Την εποχή εκείνη αυξήθηκε η κατάσταση της ατομικής ελευθερίας της πράξης, ενώ η ανάπτυξη της

οικονομίας ήταν αποτέλεσμα των νέων θαλάσσιων οδών σε νέες περιοχές. Η Δυτική Ευρώπη και οι άλλες ήπειροι του κόσμου – η Αφρική, η Αμερική, η Ασία, και τελικά, και η Αυστραλία – ήλθαν σε νέες, στενότερες και πιο συνεχείς οικονομικές σχέσεις από τις αλλαγές τις οποίες συνεπαγόταν η επέκταση, η οποία άρχισε με τα ταξίδια των Πορτογάλων με στόχο την ανακάλυψη στο δεύτερο ήμισυ του 15ου αιώνα.¹

Κατά τον 17ο και στις αρχές του 18ου αιώνα, υπήρχε ένα άνοιγμα από ανθρώπους όλων των εθνών, των γλωσσών, των τεχνών, και των μηχανικών επιστημών. Οι άνθρωποι συζητούσαν για όλα τα θέματα στις ακαδημίες, στα σαλόνια και στα καφέ. Όμως το πιο κοινό μέσο επικοινωνίας ήταν η αλληλογραφία. Δίκτυα αλληλογραφίας και συνεχούς ενημέρωσης για λόγια θέματα, την επιστημονική έρευνα και τις τελευταίες εκδόσεις, απλώνονταν σε όλη την Ευρώπη, και κάποτε έφταναν ακόμη μακρύτερα. Ήταν καθήκον κάθε πολίτη αυτής της «Δημοκρατίας των Γραμμάτων» (Republica Literaria) να εγκαθιδρύσει, να διατηρήσει και να ενθαρρύνει την επικοινωνία, πρώτα από όλα με προσωπική αλληλογραφία και επαφή. Αν υπήρχε ένα πρόσωπο στο δεύτερο ήμισυ του 17ου αιώνα που να πληροί όλες αυτές τις προϋποθέσεις ήταν ο Αθανάσιος Κίρχερ.²

Ο Αθανάσιος Κίρχερ (1601/2-1680) υπήρξε ένας πολυμαθής Ιησουίτης που έζησε στη Ρώμη της εποχής του Μπαρόκ. Δίδαξε στο Ρωμαϊκό Κολλέγιο μαθηματικά, φυσική και ανατολικές γλώσσες. Κατά τη διάρκεια της ζωής του γνώρισε παγκόσμια φήμη και αναγνώριση ως μία αυθεντία σε μία πλειάδα επιστημών, συγγράφοντας περίπου σαράντα βιβλία. Όμως καθώς σε πολλά επιστημονικά πεδία ήταν πρωτοπόρος και λόγω ιδιοσυγκρασίας, το έργο του περιλαμβάνει πάμπολλες ανακρίβειες, λάθη και φανταστικές πληροφορίες. Έτσι, μετά το θάνατό του ήταν αναμενόμενο να λησμονηθεί για να ανακαλυφθεί και πάλι στην εποχή του Ύστερου Μεταμοντερνισμού. Χαρακτηριστική έκφραση του ανοίγματος του επιστημονικού πνεύματος της εποχής υπήρξε η ίδρυση από τον Κίρχερ το 1651 του Μουσείου του Ρωμαϊκού Κολεγίου

¹ E. E. Rich – C. H. Wilson (επιμ.), *The Cambridge Economical History of Europe*, Vol. IV., Κέιμπριτζ, The Cambridge University Press, 2008, σ. xi.

² Υποστηρίχθηκε όμως ότι διέφερε βαθιά από τη Δημοκρατία των Γραμμάτων λόγω του Νεοπλατωνισμού και της ελιτίστικης στάσης του. Βλ. Noel Malcolm, “Private and Public Knowledge. Kircher, Esotericism, and the Republic of Letters”, Paula Findlen (επιμ.), *Athanasius Kircher. The Last Man Who Knew Everything*. Νέα Υόρκη – Λονδίνο, Routledge, 2004, σσ. 297-308.

(Museum Kircherianum).³ Σε αυτό το πρώτο μουσείο του κόσμου συλλέγονταν αντικείμενα από μία πολύ μεγάλη ποικιλία κατηγοριών: από την αρχαιολογία της Αρχαίας Αιγύπτου έως τον Ερμητισμό, από τον εξωτισμό της Ανατολής έως τις ανακαλύψεις των Ιησουιτών ιεραποστόλων, από την αστρονομία έως τις επιστήμες της γης (ηφαιστειολογία, ζωολογία), από έργα τέχνης έως την αρχαιολογία του ελληνορωμαϊκού κόσμου, από τις τεχνικές επιστήμες (πολύγραφος,⁴ στεγανόγραφος,⁵ καταδυτικός κώδων⁶) κ.α.⁷

Στα τέλη του 16ου και στις αρχές του 17ου αιώνα τα μουσεία με παράξενα αντικείμενα γνώρισαν μία ανάπτυξη σε όλη την Ευρώπη. Βασική αιτία της διατήρησης παρόμοιων μουσείων υπήρξε η αιφνίδια εισροή πληθώρας πρωτόγνωρων αντικειμένων από τις νέες περιοχές. Αν και έως τότε πίστευαν στην αξία του λατινικού ρητού *nil admirari*, στην παρούσα κατάσταση το κλασικό μοντέλο σκέψης και ισορροπίας έμοιαζε να είναι πλέον ακατάλληλο και αδύνατο. Το ταξίδι του Κολόμβου εγκαινίασε έναν αιώνα έντονου θαυμασμού και ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ήταν σαν να βίωνε τα «αρχικά αντανάκλαστικά ενός βρέφους, άνοιγμα των οφθαλμών, απλωμένα χέρια, κομμένη αναπνοή, όλο το σώμα στιγμιαία συνταραγμένο». ⁸ «Το μυαλό της Ευρώπης εκρήγνυτο». ⁹ Ο Αθανάσιος Κίρχερ είχε αναρτήσει την ακόλουθη επιγραφή

³ Paula Findlen, "Scientific Spectacle in Baroque Rome: Athanasius Kircher and the Roman College Museum", Mordechai Feingold (επιμ.), *Jesuit Science and the Republic of Letters*. Καίμπριτζ Μασαχουσέτης – Λονδίνο, The MIT Press, 2003, σσ. 225-284.

⁴ Οι πολύγραφοι ήταν μία πρώτη μορφή υπολογιστικών μηχανών, που λειτουργούσαν με τη μέθοδο του συνδυασμού δεδομένων, τα οποία καταγράφονταν σε μικρά κομμάτια χαρτονιού και αποθηκεύονταν σε σειρές ανάλογα με την κατηγορία τους σε κατάλληλα προσαρμοσμένα κιβώτια. Βλ. Siegfried Zielinsky, *Deep Time of the Media: Toward an Archaeology of Hearing and Seeing by Technical Means*. Κέμπριτζ – Μασαχουσέτη, The MIT Press, 2008, σσ. 141-157.

⁵ Ο στεγανόγραφος αποτελείται από έναν αμφίκυρτο φακό, στον οποίο προβάλλεται αντεστραμμένο το κείμενο που πρόκειται να μεταδοθεί. Η περιγραφή αυτής της μεθόδου υπάρχει στο έργο του Κίρχερ, *Ars Magna Lucis et Umbrae*, Άμστερνταμ, Joannem Janssonium à Waesberge, 1671, σ. 792.

⁶ Ο καταδυτικός κώδων είναι ένα δοχείο ανοιχτό στο κάτω μέρος. Καθώς ο κώδων κατέρχεται, η πίεση του νερού κρατά τον αέρα παγιδευμένο στο εσωτερικό του, ώστε οι δύτες να αναπνέουν.

⁷ Filippo Buonanni, *Musaeum Kircherianum Sive Musaeum A P. Athanasio Kirchero In Collegio Romano Societatis Jesu Iam Pridem Incoeptum: Nuper restitutum, auctum, descriptum & Iconibus illustratum*, Ρώμη, 1709· πβ. Eugenio Lo Sardo, *Athanasius Kircher; il museo del mondo*, Ρώμη, Edizioni De Luca, 2001 (κατάλογος από έκθεση φωτογραφιών αντικειμένων που ανήκαν στο Μουσείο του Κίρχερ).

⁸ Lawrence Weschler, *Mr. Wilson's Cabinet of Wonder*. Νέα Υόρκη, Vintage Books, 1995, σσ. 77-78.

⁹ στο ίδιο, σ. 80.

στην οροφή του μουσείου του: «Όποιος συλλάβει την άλυσσο που συνδέει τον εδώ κάτω κόσμο με τον κόσμο εκεί πάνω θα γνωρίσει τα μυστικά της φύσης και θα πετύχει θαύματα».¹⁰

Το Τάγμα των Ιησουιτών ιδρύθηκε το 1534 από τον Ιγνάτιο Λογιόλα (1491-1556), για την ενίσχυση και διάδοση της Καθολικής Εκκλησίας.¹¹ Ο ιδρυτής του Τάγματος είχε αναπτύξει μία εξεζητημένη μέθοδο για τον έλεγχο της συνείδησης. Το βιβλίο του *Πνευματικές Ασκήσεις* αποτέλεσε θεμέλιο λίθο για την εκπαίδευση των Ιησουιτών. Ο πυρήνας του έργου του αφορούσε τον οραματισμό με μεγάλη λεπτομέρεια επεισοδίων από τα Ευαγγέλια. Η λειτουργία της αναπαράστασης στο νου και στην ψυχή υπήρξε στη βάση της κατασκευής των μουσείων με παράξενα αντικείμενα και της θεατρικής αρχιτεκτονικής. Επίσης, ο ίδιος ο Κίρχερ κατασκεύασε έναν μαγικό φανό, ο οποίος παρείχε τις πρώτες κινούμενες φωτεινές εικόνες.¹²

Καθώς η ιεραποστολική δράση του Τάγματος των Ιησουιτών συνέπεσε με τις γεωγραφικές ανακαλύψεις και την Αποικιοκρατία, σύντομα εξαπλώθηκε σε πολλές μακρινές περιοχές του κόσμου. Έτσι, αν και ο Κίρχερ το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το πέρασε στη Ρώμη, καθώς βρισκόταν στο κέντρο του Ιησουϊτικού δικτύου πληροφοριών της πατρίδας του και του εξωτερικού, κατόρθωσε να συγγράψει μερικές από τις καλύτερες γεωγραφικές πραγματείες του 17ου αιώνα.

2. Η «ΜΑΓΝΗΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ» ΚΑΙ Η ΟΛΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ

Η ολιστική και νεοπλατωνική γνώση του σύμπαντος και της γης στηρίχτηκε από τον Κίρχερ στην αναγνώριση αναλογικών σχέσεων. Σύμφωνα με τη νεοπλατωνική και ερμητική θεωρία το σύμπαν λειτουργεί ως ένα έμψυχο και ζωντανό ον και τα αστρικά σώματα εντός του με τις τροχιές τους ασκούν έντονη επιρροή πάνω σε καθετί. Επίσης, σύμφωνα με την ανωτέρω θεωρία, η αξία των όντων προσδιορίζεται από τη θέση τους σε μία ανοδική και καθοδική κλίμακα. Μία κύρια μορφή αναλογικής σχέσης κατά τον Κίρχερ είναι ο μαγνητισμός, χωρίς να αποδέχεται την ύπαρξη μαγνητικών δυνάμεων στην ίδια τη σφαίρα της γης. Ο Κίρχερ πίστευε ότι απώτερος στόχος του υλικού κόσμου

¹⁰ Patrick Mauriès, *Cabinets of Curiosities*. Λονδίνο, Thames & Hudson, 2011, σ. 34.

¹¹ Thomas Worcester (επιμ.), *The Cambridge Companion to the Jesuits*. Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 2008, σ. 3.

¹² Joscelyn Godwin, *The Golden Thread. The Ageless Wisdom of the Western Mystery Traditions*. Γουίτον/Ιλινόις-Τσενάι/Ινδία, Quest Books, 2007, σσ. 89-90.

είναι η εκπνευμάτωσή του, εφόσον οι άνθρωποι και η φύση μετέχουν στη θεϊκή αναδημιουργία. Έτσι, η ύπαρξη του Θεού αποδεικνυόταν από τις άπειρες δυνατότητες εκδίπλωσής της και τη δυνατότητα αναγωγής σε Εκείνον.

Η ιδέα ότι οι λαοί και οι θρησκείες αποτελούν μέρη μίας ολότητας στηρίχτηκε στη λειτουργία της αναλογίας, υπό την οπτική του Καθολικισμού. Ο Χριστιανισμός έγινε μία θρησκεία ομπρέλα, που κάλυπτε όλες τις παραδόσεις, με συμμάχους τον Νεοπλατωνισμό και τον Ερμητισμό. Η νεοπλατωνική και ολιστική οπτική προϋπέθετε την ύπαρξη της *prisca theologia*, δηλαδή της θέσης περί της ύπαρξης των δογμάτων του Χριστιανισμού ως προτυπώσεις και αποκαλύψεις στους άλλους λαούς και στις αρχαίες παραδόσεις. Τα σημεία, λοιπόν, των διαφορετικών πολιτισμών και θρησκειών ερμηνεύτηκαν κατά το δοκούν, ώστε να ενταχθούν στην ιστορική πραγματικότητα του δυτικού πολιτισμού ιδωμένου ως κυριαρχούσα ολότητα. Αν η χρήση της αναλογίας δεν επαληθευόταν μέσω των εθνογραφικών δεδομένων, τότε γινόταν δεκτή εκ των προτέρων. Ο τρόπος προσέγγισης των διαφορετικών παραδόσεων επέτρεψε το άνοιγμα προς αυτές και ταυτόχρονα στόχευσε στην αφομοίωσή τους.

Η προσπάθεια αναγνώρισης στις εικόνες των διαφόρων θεοτήτων της ύπαρξης μίας ενιαίας θρησκευτικής αρχής, λειτούργησε ακόμη ως φαινομενολογική προσέγγιση των θρησκειών των λαών.¹³ Ο Κίρχερ μπορεί να θεωρηθεί ένας πρωτοπόρος της θρησκευτολογικής και εθνογραφικής επιστήμης. Αν και η ερμηνευτική οπτική του καθορίστηκε από τη δυτική παραδοσιακή σκέψη μπόρεσε να προβεί σε συγκρίσεις που αναδείκνυαν και υποδείκνυαν την ύπαρξη μίας ολότητας, η οποία πίστευε ότι αποτελούσε τη μόνη εσχατολογική αλήθεια.

Τα κατεξοχήν σημεία, δηλαδή τα σημεία της γλώσσας, δεν θεωρήθηκε ότι βρίσκονται σε ομολογία με τα πράγματα, αλλά ότι ήταν σύμβολα που οδηγούσαν σε μία ολιστική γλώσσα με βάση τις αναλογίες των λέξεων. Έτσι, η ολότητα που συνεπαγόταν η δημιουργία μίας παγκόσμιας γλώσσας, συνάντησε τη νεοπλατωνική φιλοσοφία. Η αναλογική σχέση όμως στην περίπτωση αυτή οδηγήθηκε διαμέσου της απλοποίησης,

¹³ Μία ανάλογη έννοια ανέπτυξε αργότερα ο Georg Wilhelm Friedrich Hegel στο έργο του *Φαινομενολογία του Πνεύματος*, θεωρώντας ότι τα θρησκευτικά φαινόμενα αποτελούν «πραγματικά στάδια της γνώσης που προχωρά με εξελικτικό τρόπο από την απλή συνείδηση στην απόλυτη γνώση». Βλ. Emeka C. Ekeke - Chike A. Ekeopara, "Phenomenological Approach to the Study of Religion: A Historical Perspective", *European Journal of Scientific Research*, Vol.44, No.2 (2010), σ. 267.

και όχι του πολλαπλασιασμού. Αν και ο στόχος ήταν η ολοένα πιο ορθή αναγωγή σε στοιχειώδη σημεία, η επαλήθευση της αντιστοιχίας των τελευταίων προς τα πράγματα, στηριζόταν στην αναλογία. Όμως, η τελευταία ως τρόπος σκέψης, αποτέλεσε ένα επιστημολογικό παράδειγμα, το οποίο κατέρρευσε στη Νεώτερη Εποχή, αν και ήταν κυρίαρχο κατά την Αναγέννηση. Βέβαια, κάθε εγχείρημα γνώσης ή κατανόησης των αληθειών, τόσο σύμφωνα με την πλατωνική και την αριστοτελική λογική, όσο και σύμφωνα με τον Σχολαστικισμό ή τον Μετα-σχολαστικισμό, ετίθετο υπό το φως αρχών ή αιτιών. Η γνώση κάποιου πράγματος προϋπέθετε την τεκμηρίωση της αλήθειας του.¹⁴ Το θέμα ήταν πως πλέον η αναγωγή των ατομικότητων σε καθολικές ουσίες, και αντίστροφα, δεν επαρκούσε, αλλά έπρεπε να συνοδεύεται από την πειραματική απόδειξη. Παρόλα αυτά, ο Κίρχερ μπορεί να χαρακτηριστεί ως «τεχνομανιακός», καθώς στο έργο του περιλαμβάνει πάμπολλες περιγραφές και εικόνες μηχανικών αντικειμένων και παράξενων εφευρέσεων, συχνά άσχετα από τη δυνατότητα λειτουργίας τους.

Επίσης, η αναλογική σκέψη ήταν πρόσφορη στη διαρκή αναζήτηση νεοπλατωνικών νοημάτων, τα οποία δεν υποβοήθησαν τον στόχο της δημιουργίας μίας παγκόσμιας γλώσσας, αλλά συσκοτίσαν την προσπάθεια ανάδειξής της. Ωστόσο, η αναζήτηση με βάση τον συμβολισμό και όχι απλώς τη σημασία των λέξεων, συνέβαλλε μακροπρόθεσμα στην πραγματική αποκρυπτογράφηση των αρχαίων γλωσσών. Εξάλλου, παρήχθησαν αποτελέσματα τα οποία ήταν σύμφωνα με τη θεολογική αλήθεια και η γλωσσολογική έρευνα έτερπε τους αναγνώστες Κίρχερ, έχοντας παράλληλα διδακτικό χαρακτήρα.

Ασχολούμενος με τα θέματα του μαγνητισμού, των θρησκειών και των γλωσσών, ο Κίρχερ σκόπευε να πετύχει μέσω της αναλογίας την εγκαθίδρυση μίας λειτουργικής ολότητας. Η ενασχόληση αυτή, από τη μία πλευρά τον οδήγησε σε παραπλανητικά συμπεράσματα, ενώ από την άλλη πλευρά, συνέβαλλε στον εμπλουτισμό των μεταφυσικών, ιστορικών και φανταστικών σχέσεων μεταξύ των σημείων και των πραγμάτων. Το έργο του Κίρχερ αποτέλεσε μία εγκυκλοπαίδεια πληροφοριών για τα πιο σημαντικά θέματα που ενδιέφεραν την ανθρώπινη διανοητική

¹⁴ Tom Sorell-G.A.J. Rogers-Jill Kraye, *Scientia in Early Modern Philosophy. Seventeenth-Century Thinkers on Demonstrative Knowledge from First Principles*. Ντόρντρεχτ-Χαϊδελβέργη-Λονδίνο-Νέα Υόρκη, Springer, 2010, σ. vii.

περιέργεια στις αρχές της Επιστημονικής Επανάστασης. Ο κόσμος, ο άνθρωπος και το θείο συνδέθηκαν στη βάση άορατων αναλογιών, αποκαλύπτοντας πολύτιμες οπτικές για την κατανόησή τους και τον τρόπο άσκησης των τεχνικών και μαγικών ικανοτήτων, όπως ήταν για παράδειγμα η χρήση της μαγνητικής θεραπείας.¹⁵

Οι ιστορικοί έως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο προσέγγιζαν το έργο του Κίρχερ υπό την οπτική της έννοιας της προόδου, και όχι όπως οι σύγχρονοί του. Ο Κίρχερ δεν δίστασε να συνδυάσει την αναλογική σκέψη με τον πειραματισμό. Οι πειραματικές αποδείξεις και οι μαγικές μηχανές του Κίρχερ, δεν έπαυσαν να προκαλούν το αίσθημα του δέους και του θαυμασμού στους ανθρώπους που παρίσταντο στις επιδείξεις του Ρωμαϊκού Κολλεγίου και κατάπληξη στους σημερινούς θεατές των γκραβουρών των βιβλίων του.

Ο Ολισμός και ο Νεοπλατωνισμός είναι δύο μορφές σκέψης που συνδέονται στενά μεταξύ τους. Ο Ολισμός μπορεί να θεωρηθεί ως ένα απαραίτητο στοιχείο του Νεοπλατωνισμού, χωρίς όμως ο δεύτερος να χαρακτηρίζεται μόνο από αυτό. Ο Ολισμός είναι μία γενική και αφηρημένη έννοια, που εφαρμόζει σε όλες τις επιστήμες, ενώ ο Νεοπλατωνισμός ένα πεδίο γνώσης και θεουργικής πρακτικής. Τα τρία λοιπόν παραδείγματα του Ολισμού στο έργο του Κίρχερ αφορούν εδώ: α) τη δυναμική θεωρία της γης, η οποία βασίζεται στον μαγνητισμό ως διαμορφωτικό πνεύμα, β) τον συνδυασμό των επιμέρους στοιχείων των θρησκειών και των λαών,¹⁶ και γ) τη χρήση της συμβολικής ερμηνείας που οδήγησε στην προσέγγιση άγνωστων, αρχαίων και σύγχρονων γλωσσών, με στόχο την κρυπτογραφία και το όραμα της παγκοσμιότητας. Ο Ολισμός μπορεί να νοηθεί ως μία «praxis of concordance»¹⁷ και αρμονία των διαφορετικών δογμάτων (philosophia perennis).

Η προσέγγιση της πραγματικότητας από τον Κίρχερ στηριγμένη στη συνάφεια των ποικίλων εξωτερικών όψεων, σκόπευε στην ανάδειξη της ψυχικής, νοητικής και θρησκευτικής ολότητας. Όμως, αν και η αναγωγή του αισθητού κόσμου στο νοητό επίπεδο με βάση τον συμβολισμό ανέδειξε ανύπαρκτους συσχετισμούς που δεν

¹⁵ B. J. Gibbons, *Spirituality and the Occult. From the Renaissance to the Modern Age*. Λονδίνο-Νέα Υόρκη, Routledge, 2001, σ. 71· πβ. Antoine Faivre, *Access to Western Esotericism*. Νέα Υόρκη, State University of New York Press, 1994, σ. 77.

¹⁶ Allan Marshall, *The Unity of Nature. Wholeness and Disintegration in Ecology and Science*, Λονδίνο, Imperial College Press, 2002, σ. 255.

¹⁷ Antoine Faivre, *Access to Western Esotericism*, ό.π., σ. 14.

αντιστοιχούσαν στην εμπειρία, ο Κίρχερ πέτυχε να εντάξει στην πορεία της ιστορίας ένα νέο επίπεδο πληροφοριών, που δεν υπήρχε εκ των προτέρων, δημιουργώντας ένα έργο αναφοράς. Με άλλα λόγια, πέτυχε, εντάσσοντας τα δεδομένα του έργου του σε μία ολότητα, να την καθιερώσει ως πραγματικότητα συμβολικής τάξης, σε μία εποχή πριν το διαδίκτυο.

Η ανάπτυξη του Ολισμού κατά τον 20ο αιώνα εκφράστηκε από νέες επιστημολογικές τάσεις, και όχι πλέον από τον Νεοπλατωνισμό. Δεν έπαυσε να εμπνέει¹⁸ ποικίλα γνωστικά πεδία, όπως την ολιστική ανθρωπολογία,¹⁹ τον Στρουκτουραλισμό και τη θεωρία των γλωσσικών συστημάτων,²⁰ τη Βιολογία με τη θεώρηση των ζωντανών οργανισμών ως ολοτήτων,²¹ την Κυβερνητική (1948)²² του Νόρμπερτ Βίνερ (Norbert Wiener), ως οργάνωση και επικοινωνία των ζώων και των μηχανών, τη θεωρία του χάους και της περιπλοκότητας (που εφαρμόζει στην πληροφορική, τη στρατηγική, την οικονομία και τη θεωρία των συστημάτων), το σύγχρονο μάνατζμεντ, την οικολογική σκέψη, την ολιστική ιατρική κ.α.

2.1. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ Η «ΜΑΓΝΗΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Ο Κίρχερ ανέπτυξε όλες τις συναφείς με τη Γεωγραφία επιστήμες, ωστόσο, ανέμιξε, όπως συνήθιζε, εξωτικά γεγονότα και φαντασία, παράλληλα με διάφορα αληθινά στοιχεία και περιστασιακές ελλάμψεις οξυδερκών παρατηρήσεων. Σχεδόν όλη η γεωγραφική γνώση του περιλαμβάνεται στο έργο *Mundus Subterraneus*. Ο Κίρχερ ήταν ο πρώτος που δημοσίευσε έναν χάρτη της Ατλαντίδας, τοποθετώντας την ακριβώς στο μέσον του Ατλαντικού ωκεανού.²³ Αυτή η τοποθέτηση ήταν εύλογη και σύμφωνη με τη

¹⁸ Anne Harrington, *Reenchanted Science Holism in German Culture from Wilhelm II to Hitler*. Πρίνστον-Νιου Τζέρσεϋ, Princeton University Press, 1996, σσ. xvii-xxiv.

¹⁹ Tonn Otto-Nils Bubandt (επιμ.), *Experiments in Holism Theory and Practice in Contemporary Anthropology*. Δυτικό Σάσεξ, Wiley-Blackwell, 2010, σ. 3, ο ολισμός θεωρείται μία συνολική προσέγγιση της ανθρώπινης κατάστασης, πβ. στο ίδιο σ. 7, μία «Σύντομη Ιστορία του Ολισμού».

²⁰ Michael C. Jackson, *Systems Thinking. Creative Thought for Managers*. Δυτικό Σάσεξ, John Wiley & Sons, Ltd., 2003, σ. 3.

²¹ στο ίδιο, σ. 5.

²² Norbert Wiener, *Cybernetics, or control and communication in the animal and the machine*. Καίμπριτζ Μασαχουσέτης, The MIT Press, 1985 (1948), σ. 57. Για τον Βίνερ τα ανθρώπινα όντα δεν ανήκουν στα κλειστά συστήματα, ανοίγονται στο περιβάλλον και όπως οι μηχανές αντιστέκονται στην εντροπία. Η φύση είναι ένα σύστημα σημείων, όπως η κοινωνία και ένας οργανισμός.

²³ Athanasius Kircher, *Mundus Subterraneus*, Αμβέρσα, Joannem Janssonium àWaesberge & Filios, 1665, σ. 82.

μαρτυρία του Πλάτωνα, ενώ δεν ερχόταν σε αντίθεση με τη Βίβλο. Επίσης, ο ίδιος ο Κίρχερ το 1638 ήταν αυτόπτης μάρτυς της εξαφάνισης της πόλης Ευφημία (Euphemia) στην Καλαβρία από έναν «ηφαιστειακό κατακλυσμό», που άφησε μία λίμνη στη θέση της. Άλλωστε, όπως γνώριζε από τη Βίβλο και εξέταζε στο έργο του *Arca Noë* το 1675, ο Κατακλυσμός του Νώε, είχε προκαλέσει τη βύθιση όλης της γης, για να εξαφανιστεί και πάλι με διαφορετική διάταξη στεριάς και θάλασσας.²⁴

Στις περίπου 1000 σελίδες του έργου *Mundus Subterraneus* (1664-1678) περιλαμβάνονται ακόμη πολλά φανταστικά στοιχεία π.χ. για υπόγειους γίγαντες, δράκοντες και δαίμονες, αλλά και άλλες πληροφορίες για την ορυκτολογία και τη μεταλλουργία, ενώ άλλα μέρη αφορούν τα δηλητήρια, την αστρολογία, την αλχημεία, τα απολιθώματα, τον καιρό, τη βαρύτητα, τον ήλιο και τη σελήνη, τις εκλείψεις, και τα πυροτεχνήματα. Επιπλέον, ισχυρίστηκε ότι έχει επιτύχει την αναγέννηση ενός φυτού από τις στάχτες στην αρχική μορφή του.

Μία άλλη επιστήμη με την οποία ασχολήθηκε ο Κίρχερ ήταν η Χημεία. Αν και δεν ήταν ιδιαίτερα καταρτισμένος να ασχοληθεί με αυτή, προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες για την ανάπτυξή της στο εμβρυακό στάδιο. Ο Κίρχερ ήταν αυτός που κατάφερε το μεγαλύτερο πλήγμα ενάντια στους αλχημιστές και τους μύθους τους. Διαίρεσε την τάξη των αλχημιστών σε τρεις διαφορετικές ομάδες: α) σε όσους πιστεύουν ότι η αλχημεία είναι ανθρωπίνως αδύνατη, οι οποίοι είναι απογοητευμένοι αλχημιστές, β) σε όσους έθεται σε κυκλοφορία βασικά μέταλλα ως αληθινό χρυσό και ασήμι, οι οποίοι είναι απλώς απατεώνες και παραχαράκτες, γ) σε όσους ισχυρίζονταν ότι είναι ικανοί να παράγουν χρυσό και ασήμι μέσω των δυνάμεων της φιλοσοφικής λίθου, οι οποίοι είναι οι αληθινοί αλχημιστές.²⁵

Ενδιαφέρουσες είναι οι θέσεις του για την Παλαιοντολογία. Ο Κίρχερ είχε πολλά απολιθώματα για λόγους επίδειξης στο Μουσείο του Ρωμαϊκού Κολεγίου. Ακολουθώντας την αναγεννησιακή σκέψη θεωρούσε ότι ο φυσικός κόσμος ήταν μία μήτρα σημείων και συμβόλων που είχαν μυστική σημασία. Με το έργο του *Magnes sive*

²⁴ Athanasius Kircher, *Arca Noë in tres Libros Digesta*, Άμστερνταμ, Joannem Janssonium à Waesberge, 1675, σ. 192· πβ. Joscelyn Godwin, *Atlantis and the Cycles of Time. Prophecies, Traditions and Occult Revelations*. Ρότσεστερ, Βερμόντ – Τορόντο, Inner Traditions, 2011, σ. 1.

²⁵ John Fletcher, *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher, "Germanicus Incredibilis"*. Βοστώνη, Brill, 2011, σ. 158.

de Arte Magnetica (1641), προσπάθησε να θεμελιώσει μία κοσμική ολότητα των επίγειων και ουρανίων όντων. Για να αποδείξει τη «μαγνητική φιλοσοφία» του χρησιμοποίησε το παράδειγμα του ηλιοτροπίου, υποθέτοντας ότι υπάρχει ένα αντίστοιχο φυτό, στο οποίο ασκεί επίδραση η σελήνη (σεληνοτρόπιο).²⁶ Όντας νεοπλατωνικός στοχαστής υποστήριζε ότι το σύμπαν συνέχεται από μία παλλόμενη και ποικιλόμορφη δύναμη. Όπως και ο Πλάτων, θεώρησε αυτή τη δύναμη ως εμψυχωτική και ουσιώδη, διαμορφωτική της φύσης.

Από όλα τα φαινόμενα του ηλεκτρισμού και του μαγνητισμού, ο σιδηρομαγνητισμός, δηλαδή η έλξη και η άπωση των φυσικών μαγνητών, και η τριβή της ηλεκτρικής ενέργειας είναι τα αρχαιότερα γνωστά, και ο Κίρχερ πρέπει να βρήκε πολλές σχετικές πληροφορίες στα κείμενα των Αρχαίων. Επηρεάστηκε από το έργο του Γουίλιαμ Γκίλμπερτ (William Gilbert, 1540-1603), ο οποίος υποστήριζε ότι η Γη είναι ένας μαγνήτης, δείχνοντας ότι κάποιοι μαγνήτες όταν θερμαίνονται χάνουν τις ιδιότητές τους.²⁷ Ωστόσο, τα έργα για το μαγνητισμό του Κίρχερ κατατάσσονται στα ψευδο-επιστημονικά συγγράμματα της εποχής. Δεν δεχόταν την άποψη του Γκίλμπερτ ότι η γη έχει μαγνητικές ιδιότητες. Ένα από τα επιχειρήματα που έφερε υπέρ της άποψης αυτής ήταν ότι, αν η σελήνη είναι από σίδηρο και η γη ένας μαγνήτης, τότε η μία θα συγκρουόταν πάνω στην άλλη. Επίσης, πίστευε ότι τα υπόλοιπα σιδερένια αντικείμενα θα ήταν ασήκωτα, και εφόσον οι μεταλλουργοί κάνουν καλά την εργασία τους, άρα η γη δεν είναι μαγνήτης.²⁸

Η μαγνητική δύναμη υπάρχει όντως σύμφωνα με τον Κίρχερ και διαχέεται στην ολότητα του κόσμου. Όμως η άποψη του περί ενός κοσμικού μαγνητισμού συνάδει μόνο με τη θέση ότι ο Θεός είναι ο μέγας μαγνήτης όλων των όντων.²⁹ Η πηγή της κοσμικής

²⁶ Richard M. Golden (επιμ.), *Encyclopedia of Witchcraft. The Western Tradition*. Σάντα Μπάρμπαρα, ABC-CLIO, 2006, σ. 704. Η αλήθεια είναι ότι υπάρχουν άνθη που ανθίζουν τη νύχτα, όπως τα *Cereus cacti*, εκ των οποίων το είδος *Selenicereus grandiflorus* ανθίζει μόνο μία νύχτα κάθε χρόνο· πβ. Roberto Buonanno, *La fine dei cieli di cristallo. L' astronomia al bivio del '600*. Μιλάνο, Spinger-Verlang, 2010, σ. 14.

²⁷ William Gilbert, *On the Magnet*. Μετάφραση: Sylvanus Thompson, Λονδίνο, Chiswick Press, 1900, σσ. 140-3.

²⁸ Gerrit L. Verschuur, *Hidden Attraction. The Mystery and History of Magnetism*. Νέα Υόρκη – Οξφόρδη, Oxford University Press, 1993, σ. 40.

²⁹ John Fletcher, *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher, "Germanicus Incredibilis"*, ό.π., σ. 148-152· πβ. Peter Dinzelbacher, *Mystic und Natur. Zur Geshichte ichres Verhältnisses von Alterum bis zur Gegenwart*. Βερολίνο – Νέα Υόρκη, Walter der Gruyter, 2009, σσ. 141-2. Αν και ο συγγραφέας δεν αναφέρεται σε μια

συμπάθειας δεν μπορούσε να είναι υλική. Προέβη σε κάποιες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις, όπως ότι ο μεταλλικός μαγνητισμός δρα κατά μήκος του άξονα μίας δύναμης και εκπέμπει σε κάθε πόλο, παράλληλα με τον άξονα της Γης.³⁰ Όμως οδηγήθηκε πιο μακριά, μη διστάζοντας να υποστηρίξει ότι εκτός του μεταλλικού, υπάρχουν ακόμη ο φυτικός μαγνητισμός, που περιορίζεται από τις αστρικές επιρροές, και ο ζωικός μαγνητισμός, που αποδεικνύεται από την ευαίσθητη αντίδραση ενός σκύλου σε μία καταιγίδα και το προαίσθημά του για τις φυσικές καταστροφές.

Ο στόχος της επιστήμης και της ακαταπόνητης συλλογής του φυσικών αντικειμένων θεωρούσε πως ήταν η ολιστική και εννοιακή γνώση του κόσμου. Όπως και η Γραφή, ο κόσμος για τον Κίρχερ φανέρωνε το σχέδιο του Θεού. Έτσι, αν ρωτούσε κανείς γιατί να υπάρχει ο λέων στη Γη, η απάντηση είναι για να διδάσκει κουράγιο. Αν αναρωτιόταν για την ύπαρξη του μυρμηγκιού, η απάντηση είναι για να μας διδάξει την εργατικότητα και τη συλλογική εργασία. Όσον αφορά όμως την ύπαρξη των οστράκων στην κορυφή των ορέων, δεν μπορούσε να δώσει βέβαιη απάντηση. Ο Κίρχερ διατύπωσε την άποψη ότι αυτά ίσως προήλθαν από μικρές πλημμύρες. Κυρίως τα θεωρούσε προϊόντα ενός «διαμορφωτικού πνεύματος» (*spiritus plasticus*), που δρα συνεχώς μέχρι και σήμερα, γεννώντας ακόμη και τις μύγες στην κοπριά, (αν και ο Φραντσέσκο Ρέντι (*Francesco Redi*) είχε ήδη αποδείξει το αντίθετο, στο περίφημο πείραμά του).³¹ Ήταν λοιπόν υποστηρικτής της αυτόματης γένεσης. Δεν φαίνεται να υποστήριξε την άποψη, όπως ο σύγχρονός του Νικόλαος Στένο (*Nicolaus Steno*), ότι τα απολιθώματα ήταν οργανικά υπολείμματα.³² Μία τέτοια άποψη θα ανέτρεπε την εκκλησιαστική άποψη για τη μικρή ηλικία του κόσμου. Όσον αφορά τα οστά προϊστορικών ζώων, όπως αυτά που είδε ο ίδιος στη Μάλτα και στη Σικελία, τα θεώρησε αξιοπερίεργα της φύσης.

προσφυγή στον «πανθεισμό», την υπονοεί, όταν σημειώνει ότι ο Θεός για τον Κίρχερ γίνεται η ίδια η μαγνητική δύναμη της φύσης.

³⁰ Athanasius Kircher, *Magnes sive de Arte Magnetica*, Κολωνία, Jodocum Kalcovem, 1643, σ. 50.

³¹ Bredan Dooley (επιμ. – μτφρ.), *Italy in the Baroque. Selected Readings*. Νέα Υόρκη – Λονδίνο, Garland Publishing, 1995, σσ. 115-6.

³² Alan Cutler, *The Seashell on the Mountaintop*. Νέα Υόρκη, A Plume Book, 2004, σσ. 63-72. Από την άλλη όμως ο Κίρχερ δεν συνηγόρησε ποτέ ανοιχτά για την αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή τα απολιθώματα δεν είναι οργανικά υπολείμματα. Βλ. Stephen Jay Gould, "Father Athanasius on the Isthmus of a Middle State. Understanding Kircher's Paleontology", Paula Findlen (επιμ.), *Athanasius Kircher. The Last Man Who Knew Everything*. ό. π., σσ. 207-237.

Ο ίδιος, επίσης, είχε επισκεφτεί την Αίτνα, το Στρόμπολι και τον Βεζούβιο οδηγούμενος σε μετρήσεις και καταρτίζοντας κατάλογο όλων των προηγούμενων εκρήξεων, καταλήγοντας σε μία ολιστική και δυναμική γεωλογική θεωρία υποστηρίζοντας ότι τα ηφαίστεια συνεχώς αυξάνονται λόγω θεϊκής παρέμβασης. Ήταν μάλιστα ο πρώτος που επαναπροσδιόρισε τις δοξασίες των αρχαίων, θεωρώντας ότι το λιωμένο μάγμα που είχε δει προκαλείτο από τη θερμότητα στον πυρήνα της γης. Σύμφωνα με τη θεωρία που ανέπτυξε υπήρχαν κανάλια με νερό (υδροφυλάκια), τα οποία διαχωρίζονταν από εκείνα που έχουν φωτιά (πυροφυλάκια), και με την ανάμιξη των οποίων παράγονται οι σεισμοί, τα ηφαίστεια, και αναδύονται οι πηγές στην επιφάνεια.³³

2.2. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΟΛΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

Ο Κίρχερ είχε κλασσική παιδεία ως Ιησουίτης ήδη από τα χρόνια της εκπαίδευσής του στη Φούλντα (Fulda). Η Αναγέννηση, επίσης, πριν από αυτόν είχε οδηγηθεί σε μία επαναξιολόγηση της Αρχαίας Τέχνης. Βέβαια, στη Ρώμη βρήκε την έμπνευση να αφιερωθεί στη μελέτη των αρχαιοτήτων. Στα περίχωρα της Καμπανίας αφθονούσαν τα ερείπια, ενώ στην Ιταλία βρισκόταν τα παράξενα και συναρπαστικά υπολείμματα του χαμένου πολιτισμού των Ετρούσκων. Η αιώνια πόλη ήταν τώρα ένα πολιτιστικό κέντρο που αποσκοπούσε να επιβάλει την επιρροή του στη νέα διεύρυνση της οικουμένης. Όλοι είχαν στραμμένη την προσοχή τους σε αυτό το μικρό κύκλο διανοουμένων και η κοσμική κοινωνία συνέρρεε στις παπικές αυλές, τα μικρότερα αλλά συχνά πολύ δραστήρια παλάτια της ελάσσονος αριστοκρατίας και των Καρδινάλιων. Όσο η φήμη του Κίρχερ αυξανόταν ολοένα και περισσότερες επιστολές έβρισκαν τον δρόμο τους για αυτόν. Συχνά συνοδεύονταν από παράξενες αντίκες, νομίσματα ή επιγραφές για να τα αξιολογήσει. Ο Κίρχερ είχε αφιερωθεί με ενδιαφέροντα αποτελέσματα στη μελέτη της νομισματικής.

Ο Κίρχερ ήταν βέβαια πρώτιστα ένας βιβλικός μελετητής και θεολόγος που βάσισε το κοσμοείδωλό του σε μία αυστηρή δογματική ορθοδοξία. Στις θεολογικές μελέτες του, όπως ήταν η *Turris Babel*, το 1679, παρουσίασε φανταστικά ανακατασκευασμένο το Πύργο της Βαβέλ, αναφερόμενος στο ιδεώδες μίας ενιαίας

³³ Patrick Wyse Jackson, *The Chronologer's Quest. Episodes in the Search for the Age of the Earth*. Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 2006, σ. 37.

θησκευτικής ολότητας πριν την έλευση του πολυθεϊσμού.³⁴ Προς το τέλος της αυτοβιογραφίας του περιγράφει πως ανακάλυψε μια ερειπωμένη εκκλησία, στο «Όρος του Ευσταθίου» (monte Eustachio) πλησίον του Τίβολι, κατά τις περιπλανήσεις του. Μαθαίνοντας ότι χτίστηκε από τον Μέγα Κωνσταντίνο προς τιμή του άγιου Ευσταθίου ανέλαβε να την αναστηλώσει. Με τις δωρεές των πλουσίων πατρώνων του έχτισε ξανά την εκκλησία, και συνέγραψε το έργο *Historia Eustachio-Mariana*. Αν και επρόκειτο για μία ανακαινισμένη εκκλησία γρήγορα έγινε δημοφιλής προσκυνηματικός προορισμός. Στην περιοχή υπήρχαν θύλακες μεσαιωνικών αιρέσεων, των αποκαλυπτικών και εσχατολογικών δογμάτων του Ιωακείμ ντε Φλόρε (Joachim de Flore, 1130-1202), που αρνούσαν την αυθεντία του ποντίφικα, και πρέσβευαν την επιστροφή στις αξίες της πρωτοχριστιανικής Εκκλησίας³⁵. Επομένως, ο πραγματικός λόγος της συγγραφής του βιβλίου και της αναστήλωσης της εκκλησίας ήταν μάλλον η θρησκευτική προπαγάνδα. Αν η Καθολική Εκκλησία αγωνιζόταν για την παγκόσμια επιβολή της, δεν μπορούσε να αγνοήσει αυτές τις τάσεις απόσχισης.

Ο Κίρχερ όταν ήταν νέος είχε ζητήσει δύο φορές από τους ανωτέρους του να τον στείλουν σε ιεραποστολικό έργο σε μακρινές χώρες, αλλά του το αρνήθηκαν. Ειπώθηκε, ότι, αν ακολουθούσε τη ζωή ενός ιεραποστόλου, θα έμοιαζε ίσως με τον Ματέο Ρίτσι (Matteo Ricci)³⁶ ή τον Αδάμ Σαλ (Adam Schall), που μετέβησαν στην Κίνα, έμαθαν τη γλώσσα και κέρδισαν την εύνοια του αυτοκράτορα. Πολύ πιθανόν όμως η ζωή του να τελείωνε με μαρτυρικό θάνατο, τον οποίο οι Ιησουίτες αντιμετώπιζαν πολύ συχνά. Παρά όλα αυτά όντας στο μέσο του Ιησουιτικού δικτύου πληροφοριών ικανοποίησε την όρεξή του για το εξωτικό.³⁷ Το θέμα είναι όμως ότι οι κρίσεις του για τους λαούς επηρεάζονται έντονα από τη χριστιανική και νεοπλατωνική αναγωγή τους στο απόλυτο.

³⁴ Κατά τον Κίρχερ ο Πύργος της Βαβέλ χτίστηκε μετά τον Κατακλυσμό του Νώε, όταν οι απόγονοι του τελευταίου ερχόμενοι εξ ανατολής κατοίκησαν τα μέρη της γης, όπως την Ελλάδα και τη Βαβυλώνα, αλλά υπέπεσαν εκ νέου στην αμαρτία και ιδιαίτερα στην αλαζονεία, έκφραση των οποίων ήταν η πολυγλωσσία. Βλ. Athanasius Kircher, *Turris Babel sive Archodologia*, Άμστερνταμ, Janssonio Waespergiana, 1679, σσ. 27-8.

³⁵ Giunia Totaro, *L' Autobiographie d' Athanasius Kircher*. Βέρνη, Peter Lang, 2009, σ. 148.

³⁶ Michela Fontana, *Matteo Ricci. A Jesuit in the Ming Court*. Μετάφραση: Paul Metcalfe, Λάνχαμ, Rowman & Little Field Publishers, 2011, σ. 209.

³⁷ Joscelyn Godwin, *Athanasius Kircher's Theatre of the World. The Life and work of the Last Man to Search for Universal Knowledge*. Ρότσεστερ – Βερμόντ, Inner Traditions, 2009, σ. 237.

Αξιοποιώντας τις πληροφορίες από τους ιεραποστόλους, συνέγραψε το 1667 το έργο *China Illustrata*, όπου παρουσίασε εκτενώς τα έθιμα, τη θρησκεία, τη μυθολογία, τη γεωγραφία και την ιστορία της Κίνας. Ωστόσο, οι αυτοκρατορίες της Ανατολής δεν μπορούσαν να εξισωθούν με την Αίγυπτο. Ο Κίρχερ θεωρούσε ότι η Αίγυπτος υπήρξε ο τόπος ενός μεγάλου πολιτισμού πριν τον Κατακλυσμό, όπου άρχισε η εξέλιξη της ιστορίας του Χριστιανισμού. Υποστήριξε ότι τα Κινεζικά προέρχονται από τα Αιγυπτιακά Ιερογλυφικά, αλλά δεν χαρακτηρίζονται από μυστικιστικά νοήματα όπως αυτά.³⁸

Από την Αναγέννηση ο Κίρχερ κληρονόμησε τη θέση ενός σύμπαντος ως απορροή τους απολύτου κατά ιεραρχικό τρόπο. Η υπέρτατη αρχή έχει έναν απόλυτα συνεκτικό, ενοποιητικό και ολιστικό ρόλο σε αυτό το δυναμικό σύστημα. Η ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων από τον Κίρχερ, αν και αφορά μία πρώιμη αρχαιολογική επιστήμη, είναι στη βάση της μία προσπάθεια ένταξης των στοιχείων της φύσης και του πολιτισμού σε μία ολότητα. Εκτός της επιρροής από το Νεοπλατωνισμό διατήρησε πλήρως την Αναγεννησιακή στάση απέναντι στον Ερμή τον Τρισμέγιστο, αγνοώντας την πραγματική χρονολόγηση των *Ερμητικών Κειμένων* που είχε ήδη γίνει από τον Ισαάκ Καζαουμπόν (Isaac Casaubon).³⁹ Έτσι πίστευε ότι πράγματι είναι ο συγγραφέας των κειμένων που του αποδίδονται και έζησε στην εποχή του Αβραάμ, έχοντας αναφερθεί στην Αγία Τριάδα καλύτερα από κάθε μεταγενέστερο Εθνικό.⁴⁰ Η έσχατη και σημαντικότερη αλήθεια κατά τον Κίρχερ ήταν η νεοπλατωνική, ερμητική και χριστιανική ολότητα, μία σειρά προτυπώσεων και αποκαλύψεων σε όλες τις θρησκείες, όπως την Αιγυπτιακή, που ενέπνευσε έναν Πλάτωνα και έναν Πυθαγόρα.⁴¹

Όποιες όμως θρησκευτικές ιδιαιτερότητες οι Ιησούιτες βρήκαν στην Ασία και αναγνώριζαν στους αρχαίους πολιτισμούς, ωχριούσαν σε σύγκριση με τις αναφορές των Κονκισταδόρων από το Μεξικό. Δεν υπήρχε μία τάξη στη Μέση Αμερική που θα

³⁸ Athanasius Kircher, *China Monumentis qua Sacris qua Profanis, Nec non Variis Naturae & Artis Spectaculis, Aliarumque Rerum Memorabilium Argumentis Illustrata*. Αμστερνταμ, Jacobum à Meurs 1667, σ. 234· πβ. *China Illustrata*, Μετάφραση: Charles Van Tuyl, Μουσκόγκε, Οκλαχόμα, Indiana University Press, 1987, σ. 222.

³⁹ Antony Grafton – Joanna Weinberg, “I Have Always Love the Holy Tongue”. *Isaac Casaubon, the Jews, and a Forgotten Chapter in Renaissance Scholarship*. Κέμπριτζ Μασαχουσέτης – Λονδίνο, Harvard University Press, 2011, σ. 30· πβ. Frances A. Yates, *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*. Λονδίνο, Routledge and Kegan Paul, 1964, σσ. 402-3.

⁴⁰ στο ίδιο, σ. 416.

⁴¹ Eric Iversen, *The Myth of Egypt and Its Hieroglyphs in European Tradition*. Πρίνστον – Νιού Τζέρσεϋ, Princeton University Press, 1993, σ. 94.

αντιπαραβαλλόταν προς τους φιλοσόφους της Ασίας, και το πάνθεο που ανακάλυψαν ήταν τρομακτικό. Οι ανθρωποθυσίες των λαών στην περιοχή αυτή, θεωρήθηκαν ως έργο του Διαβόλου που δεν άξιζε της προσοχής. Ωστόσο, η άποψη ότι Δυτικός πολιτισμός οδηγήθηκε άμεσα και εξολοκλήρου στην καταστροφή των προκολομβιανών λαών, δεν ήταν απολύτως σύμφωνη με την πραγματικότητα. Το Τάγμα των Ιησουιτών κατά τον 16ο και 17ο αιώνα εφάρμοσε έναν ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης των γηγενών πληθυσμών (*nuestro mundo de proceder*), που υποδήλωνε την ιδιαιτερότητα των πνευματικών και διανοητικών πρακτικών του. Ούτως ή άλλως, οι καθημερινές και θρησκευολογικές προκλήσεις που παρουσίασαν οι αυτόχθονες πολιτισμοί, και η προσπάθεια των ιεραποστόλων να επιβιώσουν σε ένα απειλητικό και ανοίκειο τόπο, τους ανάγκασε να περιγράψουν, να εξηγήσουν και να χρησιμοποιήσουν το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον που συνάντησαν. Έτσι, ο Ιταλός Ιησουίτης και ιεραπόστολος στη Νότια Αμερική, Νικόλας Μασκάρντι (*Nicolás Mascardi*, Ρώμη, 1625 – Παταγονία, 1673) αλληλογραφούσε όλη τη ζωή του με τον Κίρχερ παρέχοντάς του αναλυτικές αναφορές για πάμπολλα θέματα.⁴² Ωστόσο, δίχως άλλο, η προσπάθεια γνωριμίας με την ετερότητα των γηγενών είχε ως στόχο την εξοικείωση των τελευταίων με τη χριστιανική και νεοπλατωνική αντίληψη περί πνευματικής ολότητας.

2.3. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΟΛΟΤΗΤΑΣ

Το όνομα του Κίρχερ συνδέθηκε, επίσης, με το μυστηριώδες «χειρόγραφο Βόινιτς», από το όνομα του Βίλφριντ Βόινιτς (*Wilfrid Voynich*) ο οποίος το ανακάλυψε το 1912, στη βίλα Μοντραγκόνε, κοντά στη Ρώμη. Το έργο αυτό φυλασσόταν στο Ρωμαϊκό Κολλέγιο –όπου δίδαξε ο Κίρχερ– επί 200 χρόνια, έως το 1870, όταν τα Παπικά Κράτη προσαρτήθηκαν στην Ιταλία. Η νέα ιταλική κυβέρνηση αποφάσισε να κατασχέσει μέρος της περιουσίας της Εκκλησίας, ανάμεσα στην οποία και πολλά χειρόγραφα. Το «χειρόγραφο Βόινιτς» διασώθηκε, καθώς παρέμεινε στην προσωπική βιβλιοθήκη του επικεφαλής του Τάγματος των Ιησουιτών.

Ο Βόινιτς ανακάλυψε και μια επιστολή από τον Γιόχαν Μάρκο Μάρτσι (*Johannes Marcus Marci*, 1595-1667) από την Πράγα, προς τον Κίρχερ, με ημερομηνία 19 Αυγούστου 1665/6, όπου έγραφε ότι του στέλνει το χειρόγραφο. Σημείωνε ακόμη πως ο

⁴² Andrés I. Prieto, *Missionary Scientists. Jesuit Science in Spanish South America (1570-1810)*. Νάσβιλ, Vanderbilt University Press, 2011, σ. 7.

προηγούμενος κάτοχος του βιβλίου έστειλε στον Κίρχερ μόνο ένα μικρό μέρος του αντιγραμμένο, από το οποίο ήλπιζε ότι θα το διάβαζε. Στο τέλος της επιστολής αναφέρεται ότι το χειρόγραφο ανήκε στον αυτοκράτορα Ροδόλφο, ο οποίος το αγόρασε για 600 δουκάτα, και ότι ο συγγραφέας του ήταν ο Ρογήρος Βάκων (Roger Bacon).⁴³ Ο Μάρτσι ήταν πρύτανης του πανεπιστημίου της Πράγας και προσωπικός γιατρός του Φερδινάνδου Γ' και έπειτα του Λεοπόλδου Α'. Με τον Κίρχερ αλληλογραφούσε επί μία εικοσιπενταετία, αν και οι επιστολές του είναι μόνο ένα μικρό μέρος του ογκώδους *Epistolarium Kircherianum*.⁴⁴

Κατά τη φωτοστατική επεξεργασία του «χειρογράφου Βόνιτς», αποκαλύφθηκε μια υπογραφή στην πρώτη σελίδα του. Ήταν του Γιάτσομπ ντε Τεπένετς (Jacobus de Terpenecz), ενός Βοημού επιστήμονα, αρχικά γνωστού ως Χόρτσικι (Horcicky ή Sinarius, στα λατινικά). Αυτός το είχε στην κατοχή του από το 1608 έως τον θάνατό του, το 1622. Στη συνέχεια, το χειρόγραφο πέρασε στην κατοχή του Γεώργιου Μπάρσκιους ή Μπάρεσχ (Georg Barschius ή Baresch, 1585–1662), ο οποίος ήταν αυτός που επικοινωνήσε με τον Κίρχερ και του έστειλε κάποια αποσπάσματα. Ο Μάρτσι, λίγο πριν από τον θάνατό του είχε κληρονομήσει την αλχημιστική βιβλιοθήκη του Μπάρσκιους. Το πρόσωπο αυτό, που ήταν άγνωστο στην τσεχική Ακαδημία των Επιστημών, φωτίστηκε κυρίως από την αλληλογραφία του Κίρχερ. Γνωρίζουμε ότι Μπάρσκιους ήταν Γερμανός, άρχισε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο La Sapienza στη Ρώμη το 1605, απεβίωσε το 1662, και ασχολούνταν με την αλχημεία.⁴⁵

Από το αχανές *Epistolarium Kircherianum* προέκυψαν ακόμη δύο ευρήματα: πρώτον, ότι ο Μπάρσκιους, για τον οποίο δεν έχουν ανακαλυφθεί πολλές πληροφορίες, και κανείς δεν γνωρίζει ούτε τη σχέση του με τον Ιάκωβο ντα Τέπεντετς ούτε τον τρόπο με τον οποίο απέκτησε το χειρόγραφο, αναφερόταν ονομαστικά σε άλλες δύο επιστολές του Μάρτσι: δεύτερον, υπήρχε μία επιστολή του ίδιου του Μπάρσκιους, σταλμένη στον Κίρχερ το 1639, με «ένα θρησκευόμενο άτομο, το οποίο μετέβη από την Πράγα στη Ρώμη».

⁴³ Gerry Kennedy-Rob Churchill, *The Voynich Manuscript. The Mysterious Code that was Defied Interpretation for Centuries*. Ρότσεστερ – Βερμόντ, Inner Traditions, 2006, σσ. 19-20.

⁴⁴ Ηθαν Ασμολ Τζόουνς, *Το πιο αινιγματικό χειρόγραφο του κόσμου*. Μτφρ. Ιωάννα Αναγνώστου. Αθήνα, Εκδ. Γράμματα, χ.χ., σ. 16.

⁴⁵ Nicholas Pelling, *The Curse of Voynich. The Secret History of the World's Most Mysterious Manuscript*. Σάρρεϋ, Compelling Press, 2006, σσ. 7-8.

Στην επιστολή αυτή ο Μπάρσκιους υπενθύμιζε στον Κίρχερ ότι του είχε ξαναγράψει ενάμισι χρόνο πριν, στέλνοντάς του μάλιστα και αντίγραφα σελίδων από ένα μυστηριώδες χειρόγραφο. Αφορμή ήταν η έκδοση του έργου του Κίρχερ «*Prodromus Cortus*», που τον είχε περιβάλει με τη φήμη ότι μπορούσε να διαβάσει όλες τις γλώσσες του κόσμου, και ο Μπάρσκιους, βέβαιος πως η γραφή ήταν αιγυπτιακή, ζητούσε τη βοήθεια του «Αιγυπτίου Οιδίποδος». Το χειρόγραφο, έλεγε, ήταν γεμάτο εικόνες, άστρα, χημικά (=αλχημιστικά) και απόκρυφα σύμβολα: «και εξωτικά φυτά παντελώς άγνωστα στους ανθρώπους που κατοικούν στα μέρη της Γερμανίας». Από τα φυτά αυτά ο Μπάρσκιους υπέθεσε πως το βιβλίο έμοιαζε με ιατροσόφιο που θα μπορούσε να αποδειχτεί σωτήριο για την ανθρωπότητα.

Ο Μπάρσκιους συνόδευε την επιστολή του με αντίγραφα αρκετών σελίδων του χειρογράφου, όπου είχε προσπαθήσει, έλεγε, να μιμηθεί όσο πιο πιστά μπορούσε την άγνωστη γραφή. Το βιβλίο, που έτσι και αλλιώς του ήταν άχρηστο, σκόπευε να το στείλει και αυτό στον Κίρχερ, όμως με άλλον ασφαλέστερο τρόπο. Τα αντίγραφα που είχε κάνει ο Μπάρσκιους δεν βρέθηκαν ποτέ μέσα στην αλληλογραφία του Κίρχερ, όπως δεν βρέθηκε ούτε μία άλλη πρώτη επιστολή που γράφτηκε το 1637 μέσω του μαθηματικού της Πράγας Θεοδώρου Μορέτο (*Théodore Moretus*, 1602-1667). Οποια και αν ήταν η τύχη τους, το βέβαιο είναι ότι ο Κίρχερ δεν απάντησε ποτέ. Το χειρόγραφο περιήλθε, τελικά, μέσω του Μάρτσι, στα χέρια του Κίρχερ, στην ήδη πλούσια συλλογή του Ρωμαϊκού Κολλεγίου. Ωστόσο, ο Κίρχερ δεν προέβη σε καμία μνεία γι' αυτό στο έργο του. Το «χειρόγραφο Βόινιτς», με την ακατανόητη γλώσσα και τις παράξενες, πρωτόφαντες εικόνες του, είναι σήμερα κατά κοινή αποδοχή το πιο μυστηριώδες βιβλίο στον κόσμο, και αντιστέκεται πεισματωδώς σε κάθε προσπάθεια αποκάλυψης των μυστικών του.

Ακόμη ο Κίρχερ είχε την ευκαιρία να δείξει τις γνώσεις του των ιερογλυφικών, χάρη στον διάδοχο του πάπα Ουρβανού VIII, τον Τζιοβάνι Μπατίστα Παμφίλι (*Giovanni Battista Pamphili*), που εκλέχτηκε το 1644 με το όνομα Ιννοκέντιος X. Αυτός συνέλαβε το σχέδιο να αποκαταστήσει έναν οβελίσκο για τον εορτασμό του ιωβηλαίου του 1650. Στον πολυμαθή Ιησουίτη ανατέθηκε η ερμηνεία των ιερογλυφικών που βρίσκονταν στον οβελίσκο. Δημοσίευσε τα αποτελέσματα της εργασίας του στο έργο *Obeliscus Pamphilius*. Την ικανότητα αυτή πληροφορήθηκε ο Καρδινάλιος Καππόνη (*Carroni*), ο οποίος τον ώθησε να συνεχίσει τη μελέτη του, χρηματοδοτώντας και άλλα παρόμοια

έργα του συγγραφέα, τα οποία είχαν ιδιαίτερη απήχηση τους συγχρόνους του. Έπειτα από το 1660 όμως η επιστημονική γνώση των ιερογλυφικών από τον Κίρχερ άρχισε να τίθεται σοβαρά υπό αμφισβήτηση.

Ηδη το 1636 ο Κίρχερ στο έργο του *Prodromus Coptus sive Aegyptiacus* είχε εντοπίσει τις σχέσεις ανάμεσα στην κοπτική και την αιγυπτιακή γλώσσα. Επηρεασμένος από τη νεοπλατωνική ερμηνεία του κόσμου, και συγκεκριμένα την άποψη του Πλωτίνου, ο οποίος τον 3ον αιώνα είχε υποστηρίξει ότι όλα τα ιερογλυφικά σύμβολα είχαν ιδεογραφική σημασία,⁴⁶ επομένως η ερμηνεία του υπήρξε σχεδόν εντελώς λανθασμένη. Συγκεκριμένα υποστήριξε ότι αν και τα ιερογλυφικά είναι μία γραφή, δεν είναι μία γραφή που αποτελείται από γράμματα, λέξεις και μέρη του λόγου, τα οποία χρησιμοποιούμε συνήθως. Αντίθετα, «αποτελούν μία γραφή πολύ πιο εξυψωμένη, πιο υψηλή και αφαιρετική, η οποία διαμέσου της σύνδεσης των συμβόλων ή των αντιστοιχιών τους προσφέρει άμεσα στο νου μία απολύτως λογική σοφία, υψηλών εννοιών ή κάποιου κρυμμένου μυστηρίου στην καρδιά της φύσης ή της θεότητας».⁴⁷

Παρά όλα αυτά, ονομάστηκε ο πατέρας της Αιγυπτιολογίας, διότι στην προσπάθειά του να στηρίξει τη λάθος ερμηνεία του συγκέντρωσε υλικό, μετέγραψε έγγραφα και ό,τι άλλο βρήκε ενδιαφέρον σχετικά με το θέμα. Η εργασία του δεν στηρίζεται πια στις φανταστικές αναπαραστάσεις ζώων που αναφέρει ο αρχαίος συγγραφέας Ωραπόλλων στο έργο *Τα Ιερογλυφικά* του 5ου αιώνα μ. Χ., και οι οποίες ήταν δημοφιλής έως την εποχή της Αναγέννησης. Όμως και πάλι οι καλλιτεχνικές αναπαραστάσεις που παρέχει ενέχουν άφθονα στοιχεία φαντασίας. Ωστόσο, ο ίδιος ο Φρανσουά Σαμπολιόν (Francois Champollion), που οδηγήθηκε στη σωστή αποκρυπτογράφηση των ιερογλυφικών τον 19ο αιώνα, καθώς δεν μπορούσε να παρατηρήσει τα αυθεντικά ιερογλυφικά, μελέτησε από τις ανασυνθέσεις στο έργο του Κίρχερ τον οβελίσκο της πλατείας Ναβόνα, παρότι παραπονιέται για την ανακρίβειά τους.⁴⁸

⁴⁶ Πλωτίνος *Εννεάδες*, V.8.6.1-9· πβ. Orapollo, *I Geroglifici*. Mario Andrea Rigoni-Elena Zanco (Introduzione – Traduzione - Note). Μιλάνο, Rizzoli, 2009, σ. 47 και σημ. 128.

⁴⁷ Athanasius Kircher, *Prodromus Coptus sive Aegyptiacus*, Ρώμη 1636, σ. 260.

⁴⁸ Athanasius Kircher, *Oedipus Aegyptiacus*, Ρώμη, Vitalis Mascardi τ. III, 1654, σ. 50· πβ. Umberto Eco, *The Search for the Perfect Language*. Μετάφραση: James Fentress, Οξφόρδη, Wiley-Blackwell, 1997, σσ. 154-65.

Μετά από την έκδοση του *Obeliscus Pamphilius* ακολούθησε το τετράτομο αιγυπτιακό έργο *Oedipus Aegyptiacus* (1652-54), στο οποίο παρουσίασε μία συνολική έρευνα για την ιστορία, τη θρησκεία, την τέχνη, την πολιτική, τη γραμματική, τα μαθηματικά και άλλους τομείς από τον αιγυπτιακό πολιτισμό, συγκρίνοντάς τον με άλλους ανατολικούς πολιτισμούς. Στην πραγματικότητα ο Κίρχερ προέβη στην αμυδρή σκέψη ότι κάποια βασικά ιερογλυφικά συνδέονταν με φωνητικές αξίες, καταρτίζοντας ένα αλφάβητο, με 21 ιερογλυφικά, που παρέπεμπε στο ελληνικό αλφάβητο. Έτσι, από το σχήμα του πτηνού ίβις που κάμπτει τόσο το κεφάλι της, ώστε να μπαίνει ανάμεσα στα πόδια, συμπέρανε ότι η μορφή αυτή προήλθε από το ελληνικό κεφαλαίο Άλφα. Έφτασε στο συμπέρασμα αυτό, διότι η ιερογλυφική ερμηνεία της ίβιδας ήταν «Α-γαθοδαίμων», με τη μεσολάβηση της κοπτικής, στην οποία το αρχικό γράμμα της φωνητικής έκφρασης της λέξης ταυτιζόταν με το αντίστοιχο ιερογλυφικό. Επίσης, καθώς τα ανοιχτά πόδια του πτηνού συνδέονταν με τη θάλασσα, και για τους Αιγύπτιους η θάλασσα, κατά τον Κίρχερ, ήταν γνωστή κυρίως ως το Δέλτα του Νείλου, στην Ελληνική γλώσσα υπάρχει το Δέλτα, που θυμίζει το αιγυπτιακό πτηνό και ιερογλυφικό.⁴⁹

Παρά όλα αυτά, οι ιερογλυφικές αναπαραστάσεις είναι για τον Κίρχερ πρώτιστα ένα είδος ολιστικού και ψευδαισθησιακού μηχανισμού στον οποίο συρρέουν ποικίλες ερμηνείες. Εντός αυτής της ψευδαισθησιακής ολότητας μπορούσε να πραγματεύεται αμέτρητα απόκρυφα θέματα, για την αστρολογία, την αλχημεία και τη μαγεία, χωρίς να χάνει την ευκαιρία να τα συνδέει με τη Χριστιανική θρησκεία, θεωρημένη μέσα από τις σταδιακές αποκαλύψεις της.⁵⁰ Η οπτική του επεκτάθηκε λοιπόν πέρα από τα όρια της μελέτης της ιερογλυφικής, αντιπροσωπεύοντας μία προσπάθεια να ενταχθεί η ανθρώπινη γνώση σε ένα ολιστικό και νεοπλατωνικό σύστημα σκέψης.

Ο Κίρχερ είχε εξαιρετικές ικανότητες σε πολλές γλώσσες. Δίδασκε Λατινικά, Ελληνικά, Εβραϊκά και Συριακά, και άλλες ανατολικές γλώσσες, μπορώντας να γίνει κατανοητός σε επισκέπτες από όλο τον κόσμο. Σε μία εορταστική εκδήλωση στη Ρώμη

⁴⁹ στο ίδιο, σ. 156.

⁵⁰ στο ίδιο, σ. 165. Η σύνδεση αυτής της παράδοσης κατά την Αναγέννηση με το Χριστιανισμό οφείλεται εν πολλοίς στις διαλέξεις του Γεώργιου Γεμιστού Πλήθωνα, ο οποίος αναγνώρισε την ύπαρξη της “*prisca theologia*” στον παγανιστικό κόσμο. Βλ. Joscelyn Godwin, *The Golden Thread. The Ageless Wisdom of the Western Mystery Traditions*. Γουίτον, Ιλλινόις-Τσενάι, Ινδία, Quest Books. Theosophical Publishing House, 2007, σ. 2.

το 1655 για τη μεταστροφή της Βασίλισσας Χριστίνας της Σουηδίας στον Καθολικισμό, αναφέρεται ότι καλωσόρισε τη Βασίλισσα σε τριάντα τέσσερις γλώσσες. Ωστόσο, η γνώση των εξωτικών γλωσσών στόχευε κυρίως στο να κατανοήσουν οι Ιησουίτες Ιεραπόστολοι ότι όφειλαν να επαναφέρουν στη χριστιανική διδασκαλία όποιον αποσπάστηκε λόγω «διαβολικής επιρροής».⁵¹

Ανέπτυξε εκτός των άλλων τον συνδυασμό διαφορετικών γλωσσικών συστημάτων, τη λεγόμενη *ars combinatoria*. Όπως και άλλοι στην εποχή του, κυρίως με το έργο του *Polygraphia nova et universalis* (1663), ο Κίρχερ επεξεργάστηκε διάφορες ιδέες για την προσπάθεια επινόησης μίας παγκόσμιας γλώσσας. Προσπάθησε να συνδυάσει την τελευταία με την κρυπτογραφία, ώστε να συγκροτήσει ένα ολιστικό μοντέλο αποκωδικοποίησης, χωρίς ιδιαίτερα πετυχημένο αποτέλεσμα. Η παγκόσμια γλώσσα έτεινε στην απλοποίηση της επικοινωνίας, ενώ η κρυπτογραφία στο να την καταστήσει περίπλοκη και μη δυνατή.⁵² Η αναζήτηση μίας παγκόσμιας και τέλειας γλώσσας και τα συστήματα αποκωδικοποίησης του Κίρχερ, τα οποία όπως συνέβη στην περίπτωση του «χειρογράφου Βόινιτς», ήταν ατελέσφορα, αποσκοπούσαν στην εγκαθίδρυση της ευρωπαϊκής και πλανητικής ολότητας.

3. Η ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΟΥ ΚΙΡΧΕΡ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ

Αν και είναι δύσκολο να ορίσει κανείς το χρονικό σημείο από το οποίο αρχίζει η Νεώτερη Εποχή, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της τελευταίας αποτελεί η άνθηση και η κυριαρχία του επιστημονικού πνεύματος, το οποίο αποτελεί ουσιωδώς ένα μαθηματικό εγχείρημα. Αν ισχύει η άποψη αυτή, τότε η Νεώτερη Εποχή σχετίζεται με το έργο του Ισαάκ Νεύτωνα *Μαθηματικές αρχές της Φυσικής Φιλοσοφίας* (*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, 1687), στο οποίο παρουσίασε μία εξαιρετικά ισχυρή μαθηματική απόδειξη του Κοπερνίκειου συστήματος. Ο ίδιος ο τίτλος του έργου υποδηλώνει την πρόθεση να τεθεί ένα τέλος στη σύγχυση ανάμεσα στην πειραματική επιστημονική απόδειξη και στις αίολες υποθέσεις. Η κατοπινή φήμη του Νεύτωνα ήταν τόσο μεγάλη, ώστε 150 έτη αργότερα σε μία επανέκδοση του έργου του δηλώθηκε ότι

⁵¹ Από την Εισαγωγή στην *China Illustrata* αλλά και στο *Oedipus Aegyptiacus*, Ρώμη, Vitalis Mascardi, τ. Ι, 1652, σσ. 396-98.

⁵² Siegfried Zielinsky, *Deep Time of the Media: Toward an Archaeology of Hearing and Seeing by Technical Means*, ό.π., σσ. 147-8.

εορτάζεται όχι μόνο η ιστορία μίας καριέρας και ενός πνεύματος, αλλά η ιστορία της ανθρώπινης λογικής.

Το όνομα του Κίρχερ είναι απόν από τους μακρούς χειρόγραφους καταλόγους συγγραφέων και από τους καταλόγους βιβλίων της βιβλιοθήκης του Νεύτωνα. Ωστόσο, δεδομένου ότι ο Κίρχερ είχε αναγνωστεί οιοσεί από κάθε διανοούμενο της Αγγλίας του καιρού του και ότι η βιβλιοθήκη του Νεύτωνα περιείχε περισσότερα από 150 συγγράμματα, τα οποία θα μπορούσαν να θεωρηθούν μαγικά ή αλχημικά, η απουσία του είναι διακριτή. Δεν υπάρχει τρόπος να μάθουμε αν ο Νεύτων είχε διαβάσει πράγματι το έργο του Κίρχερ. Ωστόσο, ο Νεύτων, όπως και ο Κίρχερ, αναζήτησε έντονα την ιερή και απόκρυφη γνώση, μελετώντας πάμπολλα κείμενα αρχαίων και νεοπλατωνικών συγγραφέων.⁵³ Έτσι, ο Νεύτων χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα ένας μεγάλος μάγος και ένας μοντέρνος επιστήμων. Ανάμεσα στα εναπομείναντα χειρόγραφα του υπάρχει ένα αξιοσημείωτο έγγραφο με τίτλο *Index Chemicus*. Στο *Index* περιέχονται 879 τίτλοι, με τουλάχιστον 5.000 αναφορές από αλχημικά κείμενα. Πριν το 1666 ο Νεύτων εστίασε την έρευνά του στον μακρόκοσμο, αλλά κατόπιν τα ενδιαφέροντά του διευρύνθηκαν συμπεριλαμβάνοντας τον μικρόκοσμο της αόρατης ύλης διαμέσου της οποίας όλα τα πράγματα της φύσης σχηματίζονται, αναπτύσσονται και παρακαμάζουν, πριν στραφεί τελικά στα θεμελιώδη στοιχεία. Με τη μελέτη των κόσμων, ο Νεύτων πίστευε ότι μπορούσε να ανακαλύψει σε τι συνίσταται το φως, με ποιόν τρόπο οι δυνάμεις της βαρύτητας και του μαγνητισμού δρουν σε μεγάλες αποστάσεις, και πως ο αιθήρ προκαλεί αλλαγές στα σώματα.

Ωστόσο, ο Νεύτων, όπως και ο Κίρχερ, πίστευε στην ύπαρξη της *prisca theologia*, το οποίο αποτελούσε δημοφιλές δόγμα σε κύκλους λογίων της Αναγέννησης. Σύμφωνα με αυτό το δόγμα οι μεγάλες αλήθειες της φύσης έγιναν γνωστές σε ορισμένους από τους πιο λαμπρούς και σεβαστούς στοχαστές του απώτερου παρελθόντος. Ως τέτοιοι θεωρούντο οι Έλληνες φιλόσοφοι Πλάτων και Δημόκριτος, οι μεσαιωνικοί λόγιοι Αλβέρτος ο Μέγας, Αρνάντος ντε Βιλανόβα (Arnaldus de Villa Nova, 1235–1313), και ο Ρογήρος Βάκων, όπως οι πιο σημαντικές μορφές της Βίβλου – ο Βασιλιάς Σολομών, ο προφήτης Ησαΐας, και ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ. Ο Νεύτων θεωρούσε τον εαυτό του ως

⁵³ Για τα ψηφιακά αρχεία με τα χειρόγραφα του Νεύτωνα, βλ. <http://web.nli.org.il/sites/NLI/English/collections/Humanities/Pages/newton.aspx> (Επίσκεψη 13.5.2014).

τον εκλεκτό για την επανανακάλυψη και την επέκταση της ολιστικής αντίληψης περί της χριστιανικής, ερμητικής και νεοπλατωνικής σοφίας.⁵⁴ Αν η αναζήτησή του κατέληξε στην επιστημονική έρευνα, η οποία αποτυπώθηκε σε αξιόλογα και έγκυρα έργα, η αλχημεία, η χρονολογία, η θεολογία και η προφητεία, όπως και η φυσική φιλοσοφία έκρυβαν μυστικά νοήματα, τα οποία αγωνίστηκε να κατανοήσει.⁵⁵

Ο Νεύτων πίστευε στην ύπαρξη μίας κρυφής, πνευματικής και ολιστικής δύναμης, η οποία μέσω της αναλογίας οδηγεί τα μέταλλα και τα ζωντανά όντα στη γένεση και στην απολίθωση. Δύο έτη αφότου ο Κίρχερ δημοσίευσε το έργο του *Magneticum naturae regnum* (1667), στο οποίο δήλωσε ότι ο κόσμος συνδέεται από κρυφές αναλογίες, οι οποίες ασκούν δύναμη σε όλα τα πράγματα, εννοώντας τον «μαγνητισμό», ο Νεύτων άρχισε να ασχολείται με την αλληλεπίδραση των όντων, που ονόμασε «μαγνησία». Ούτως ή άλλως, η βαρύτητα παρέμενε μία απόκρυφη και ολιστική δύναμη, αλλά είναι, επίσης, σύμφωνα με τα λόγια του Νεύτωνα, «ολοφάνερη». Σε τελική ανάλυση, ο Νεύτων μπόρεσε να ποσοτικοποιήσει και να μετρήσει τη βαρύτητα, αλλά δεν μπόρεσε να καθορίσει σε ποια αιτία ανάγεται. Ωστόσο, όποια και να είναι η φύση της βαρύτητας, η ύπαρξή της αναγνωρίστηκε ως γεγονός.

Ενώ την εμφάνιση των *Μαθηματικών αρχών της Φυσικής Φιλοσοφίας* του Νεύτωνα την υποδέχτηκαν με ευμενή τρόπο, πολλά από τα έργα του Κίρχερ, όπως το *Magnes sive de Arte Magnetica*, το *Oedipus Aegyptiacus* και το *Mundus Subterraneus*, αντιμετωπίστηκαν με ειρωνεία και επικρίσεις. Στις τελευταίες δεκαετίες του 17ου αιώνα, οι αντιρρήσεις για τη φυσική φιλοσοφία του Νεύτωνα μειώθηκαν, ενώ οι επιθέσεις εναντίον του έργου του Κίρχερ εντατικοποιήθηκαν. Η εικόνα του Κίρχερ υποτιμήθηκε σταδιακά στα εκλαϊκευτικά αναγνώσματα, όπου εμφανίστηκαν ανέκδοτα, τα οποία παρωδούσαν την αναζήτηση της ιερογλυφικής σοφίας. Ενώ ο Νεύτων κατέστη η εικόνα της ισορροπημένης και νηφάλιας λογικής, θεοποιημένος από τις εκλάμψεις της θείκης ενόρασής του, ο Κίρχερ παρουσιάστηκε ως μία γραφική μορφή ευφάνταστου λογίου.⁵⁶

⁵⁴ Gale E. Christianson, *Isaac Newton*. Οξφόρδη, Oxford University Press, 2005, σσ. 55-58.

⁵⁵ Tessa Morrison, *Isaac Newton's Temple of Solomon and his Reconstruction of Sacred Architecture*. Βασιλεία, Springer, 2010, σ. 5.

⁵⁶ Paula Findlen, "The Janus Faces of Science in the Seventeenth Century: Isaac Newton and Athanasius Kircher", στο Margaret J. Osler (επιμ.), *Rethinking the Scientific Revolution*. Κέιμπριτζ, Cambridge University Press, 2000, σσ. 221-222.

Ωστόσο, η υποτίμηση του έργου του Κίρχερ με την έναρξη της Νεώτερης Εποχής αποτελούσε πιθανόν μία προκατειλημμένη στάση απέναντί του, όπως φαίνεται από το ότι ακόμη και έναν αιώνα μετά τον θάνατο του Κίρχερ, υπήρχαν ορισμένοι άνθρωποι για τους οποίους η διάκριση σε προ-νεωτερική και Νεώτερη Εποχή δεν ήταν φανερή ή τόσο σαφής. Έτσι, ο Σλοβάκος διανοούμενος ο Άνταμ Φράντσισεκ Κολλάρ (Adam František Kollár, 1718 - 1783) ανέφερε ότι το αιγυπτιακό σύστημα του όλου, το οποίο βασίζεται στον νόμο της άπωσης και της έλξης, είναι πλησιέστερο στην αλήθεια. Αυτή η θέση που έγινε αποδεκτή σε όλη η Ευρώπη, κατά τη γνώμη του Κολλάρ, είχε αποδειχτεί πολύ πιο πριν, αλλά αποδόθηκε στον Νεύτωνα. Ο Κίρχερ ήταν οπωσδήποτε αυτός που τη μελέτησε και την απέδειξε πριν από τον Νεύτωνα, συμπέρανε ο Κολλάρ, και αν μελετήσει κανείς προσεκτικά το έργο του μπορεί να το επιβεβαιώσει.⁵⁷

Πριν τον Διαφωτισμό το ρεύμα του Νεοπλατωνισμού ήταν ενσωματωμένο σε πάμπολλα στοιχεία της ευρωπαϊκής διανόησης. Μετά τον 18ο αιώνα, οι νεοπλατωνικές ιδέες συνάμα με το έργο του Κίρχερ, έπεσαν στην αφάνεια. Αλλά ακόμη και τότε, η διαφορά ανάμεσα στη μυστική σοφία και την πειραματική ερμηνεία δεν ήταν σαφής. Παρά τις προσπάθειες του Διαφωτισμού να διαχωρίσει ένα έγκυρο πεδίο αλήθειας σε σχέση με τις προ-νεωτερικές αντιλήψεις, δεν μπόρεσε να καθορίσει και να διατηρήσει απόλυτα σύνορα. Έτσι, η επιρροή της ιδέας της αναλογίας ως στήριγμα ολιστικών και νεοπλατωνικών απόψεων συνέχισε να παίζει ορισμένους ρόλους σε διάφορους τομείς του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Για παράδειγμα, οι νεοπλατωνικές ερμηνείες θεωρούντο εύλογοι και αποτελεσματικοί τρόποι για την επίτευξη της συμφιλίωσης της χριστιανικής με την παγανιστική παράδοση. Ακόμη και η έννοια της *prisca theologia*, η οποία ενέπνευσε το έργο του Κίρχερ και του Νεύτωνα, χρησιμοποιείτο συχνά, ώστε να συμβάλλει προς αυτήν την κατεύθυνση.

Μόνο κατά τον 19ο αιώνα εμφανίστηκε μία έντονη τάση για τον «διαυγασμό της ιστορικής συνείδησης» και η ανάγκη έκλειψης κάθε παραδοσιακής αντίληψης, ιδιαίτερα μετά την αποκρυπτογράφηση των αιγυπτιακών ιερογλυφικών και της σφηνοειδούς γραφής. Οι συγγραφείς του 19ου αιώνα θεωρούσαν ότι περιέγραφαν μία αξιόπιστη γνώση του παρελθόντος βασισμένη σε επαληθεύσιμες αποδείξεις. Ωστόσο, ο

⁵⁷ John Glassie, *A Man of Misconceptions: The Life of an Eccentric in an Age of Change*. Νέα Υόρκη, Riverhead Books, 2012, σσ. 250-260.

ίδιος ο Κίρχερ εμπιστευόταν την πρόοδο της ιστορικής έρευνας βασισμένης σε υλικές αποδείξεις και την ανακάλυψη νέων κειμένων εξ ανατολής, τα οποία θα φώτιζαν και δεν θα εξαφάνιζαν τη συμβολική σοφία της αρχαίας Ανατολής. Αν και μετά τον 17ο αιώνα η Ευρωπαϊκή επιστήμη ήταν γενικά ένα εχθρικό περιβάλλον για τη νεοπλατωνική και ολιστική φιλοσοφία, η ιστορική, φιλολογική και βιβλική έρευνα αποτέλεσε συχνά σημαντικό παράγοντα για την αύξηση της ζωτικότητάς της.⁵⁸

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ - Η ΕΠΑΝΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΚΙΡΧΕΡ

Ο Κίρχερ υπήρξε ένας ιδιαίτερος στοχαστής, που συνέβαλε αποφασιστικά και με θετικό τρόπο στην ανάπτυξη πολλών από τις επιστήμες με τις οποίες ασχολήθηκε κατά τη διάρκεια της ζωής του. Η εκ νέου ανακάλυψη του «απίστευτου Γερμανού» και του «διδασκάλου των εκατό τεχνών» συνέβη στο τέλος του 20ου αιώνα, λόγω των ομοιοτήτων μεταξύ του εκλεκτικισμού του και της Μετανεωτερικότητας. Οι πρώτες ενδιαφέρουσες και εκτεταμένες μελέτες κατά την μεταπολεμική περίοδο σχετίζονται με τη μαγεία,⁵⁹ την ερμητική παράδοση,⁶⁰ και την αποκρυπτογράφηση των αιγυπτιακών ιερογλυφικών.⁶¹ Κατά την δεκαετία του εξήντα χάρις στις προσπάθειες του Τζον Φλέτσερ (John Fletcher) οι μελέτες για το έργο του Κίρχερ άρχισαν να πολλαπλασιάζονται. Ωστόσο, η εκτίμηση αυτή εξηγείται τότε από τη διάδοση των ιδεών της Νέας Εποχής. Έτσι, η έρευνα αφορά κυρίως την αιγυπτιολογία, τον Οριενταλισμό και τον Αποκρυφισμό.⁶² Έπειτα από τη δεκαετία του εβδομήντα όμως άρχισε να αποκαθίσταται το όνομά του, καθώς εντάχθηκε σε έγκυρα εγκυκλοπαιδικά λεξικά.⁶³ Από το έτος 1985 έως σήμερα πάνω από 12 διδακτορικές διατριβές έχουν εκπονηθεί για

⁵⁸ Daniel Stolzenberg, *Egyptian Oedipus. Athanasius Kircher and the Secrets of Antiquity*. Σικάγο-Λονδίνο, The University of Chicago Press, 2013, σσ. 255-257.

⁵⁹ Lynn Thorndike, *A History of Magic and Experimental Science*. Λονδίνο, Macmillan & Co. Ltd, Νέα Υόρκη, Columbia University Press, 1923-58, τ. 7, *The Seventeenth Century*, 1958, chapter XX, *The underground world of Kircher and Becher*, σσ. 567-89.

⁶⁰ Frances A. Yates, *Giordano Bruno*, ό.π., σσ. 402-426.

⁶¹ Madeleine V. David, *Le débat sur les écritures et l'hieroglyphe aux XVII et XVIII siècles et l'application de la notion de déchiffrement aux écritures mortes*, Παρίσι, S.E.V.P.E.N. 1965, σσ. 43-56 και Eric Iversen, *The Myth of Egypt and Its Hieroglyphs in European Tradition*, ό.π., σσ. 88-98.

⁶² Conor S. J. Reilly, *Athanasius Kircher, S.J., Master of a Hundred Arts*, Βισμπάντεν-Ρώμη, Edizioni del Mondo, 1974 (*Studia Kircheriana*, 1) και Joscelyn Godwin, *Athanasius Kircher. A Renaissance Man and the Quest for Lost Knowledge*. Λονδίνο, Thames and Hudson, 1979.

⁶³ Fritz Krafft, "Kircher, Athanasius", στο *Neue Deutsche Biographie*, vol. 11, 1977, σσ. 641-645 <<http://www.deutsche-biographie.de/pnd118562347.html>> (Επίσκεψη 13.5.2014).

το έργο του Κίρχερ, και έχουν γίνει πολλές εκθέσεις και διεθνή συνέδρια. Έτσι μπορεί κανείς να αναφερθεί σήμερα στο «φαινόμενο Κίρχερ».⁶⁴

Μάλιστα τρία μυθιστορήματα, δύο της δεκαετίας του 1990 και ένα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, στηρίζουν την αφηγηματική κατασκευή τους στο ιστορικό πρόσωπο του Κίρχερ. Πρόκειται για το έργο του Ολλανδού συγγραφέα Άντον Χάακμαν (Anton Haakman), *Ο Υπόγειος Κόσμος του Αθανάσιου Κίρχερ* (*De Onderaardse wereld van Athanasius Kircher*, 1991)⁶⁵, του Ιταλού Ουμπέρτο Έκο (Umberto Eco), *Το Νησί της προηγούμενης ημέρας* (*L' Isola del giorno prima*, 1994),⁶⁶ και του Αραβο-Γάλλου Ζαν-Μαρί Μπλα ντε Ρομπλέ (Jean-Marie Blas de Roblès), *Εκεί που ζουν οι τίγρεις* (*Là où les tigres sont chez eux*, 2008).⁶⁷ Στο πρώτο από αυτά εμφανίζεται ο πρωταγωνιστής-συγγραφέας να διεξάγει μία έρευνα στη δεκαετία του 1980 ούτως ώστε να πραγματοποιήσει μία μακράς διάρκειας κινηματογραφική ταινία για τον Κίρχερ. Το δεύτερο εκτυλίσσεται στον 17ο αιώνα, και περιέχει ένα χαρακτήρα κατά το πρότυπο του Κίρχερ, τον πατέρα Κασπάρ. Το τρίτο μυθιστόρημα μεταφράστηκε στα ελληνικά, όπως και το βιβλίο του Έκο, εμπνέεται από τα άλλα δύο, αλλά επαναλαμβάνει τις παλιές κατηγορίες για το έργο του Κίρχερ, που έχουν ξεπεραστεί σήμερα. Από αυτά τα τρία πιο κοντά στην ιστορική αλήθεια και με σεβασμό ως προς το έργο και τη ζωή του Κίρχερ είναι το βιβλίο του Χάακμαν, αλλά λόγω της γλώσσας στην οποία γράφτηκε δεν αναφέρεται συχνά στη βιβλιογραφία.

Τετρακόσια έτη μετά από τη γέννησή του, η αναβίωση του ενδιαφέροντος για το έργο του Κίρχερ, οφείλεται στο ότι υπήρξε ένας πρόδρομος του μετανεωτερικού τρόπου σκέψης. Στις αρχές του 21ου αιώνα η προτίμηση για τον εγκυκλοπαιδισμό, την αυταπάτη, και το θαυμαστό, που υπήρχε στο έργο του, επανεμφανίστηκε.⁶⁸ Ανάμεσα στις μετανεωτερικές ποιότητες του έργου και της ζωής του Κίρχερ περιλαμβάνονται η ανατρεπτικότητα, η παγκόσμια φήμη, η τεχνομανία και ο εκλεκτικισμός του, όπως η συλλογή από αξιοπερίεργα αντικείμενα, το *wunderkammer*, που είχε ιδρύσει στο Ρωμαϊκό Κολέγιο. Αυτή η ποικιλομορφία όμως αποκτά νόημα εντός της θεωρίας της

⁶⁴ Giunia Totaro, *L' Autobiographie d' Athanasius Kircher*, ό.π., σ. 25.

⁶⁵ Anton Haakman, *De Onderaardse wereld van Athanasius Kircher. Roman, maar geen fictie*. Αμστερνταμ, Meulenhoff, 1991.

⁶⁶ Ουμπέρτο Έκο, *Το Νησί της Προηγούμενης Ημέρας*. Μετάφραση: Έφη Καλλιφατίδη, Αθήνα, Ψυχογιός, 2012.

⁶⁷ Ζαν-Μαρί Μπλα ντε Ρομπλέ, *Εκεί που ζουν οι τίγρεις*. Μετάφραση: Ρίτα Καλαϊτή, Αθήνα, Εκδ. Πόλις, 2012.

⁶⁸ <http://www.safran-arts.com/42day/history/h4may/02kirxer.html> (Επίσκεψη 5.5.2014).

συμπάθειας του όλου. Ο Κίρχερ δεν στηρίχτηκε στον δυισμό του Ντεκάρτ, του σκεπτόμενου υποκειμένου απέναντι στα εξωτερικά αντικείμενα, που τελικά επιβλήθηκε στους αιώνες που ακολούθησαν.⁶⁹ Με το ένα πόδι βρισκόταν στην εποχή της Επιστημονικής Επανάστασης, όταν άρχισε να επιβάλλεται ο Εμπειρισμός, και η επιστημονική έρευνα προσανατολιζόταν σε μία μηχανιστική αντιμετώπιση του κόσμου.⁷⁰ Με το άλλο όμως πατούσε ακόμη στην εποχή της Αναγέννησης, όταν επικρατούσε ο Ερμητισμός, και η στενή σύνδεση του Ολισμού με τον Νεοπλατωνισμό στηριζόταν στην αναλογική σκέψη.

---

⁶⁹ Mark A. Waddell, "A Theatre of the Unseen: Athanasius Kircher's Museum in Rome", Allison B. Karey (επιμ.), *World-Building and Early Modern Imagination*, Νέα Υόρκη, Palgrave Macmillan 2010, σσ. 85-87.

⁷⁰ William C. Parcell, "Signs and Symbols in Kircher's *Mundus Subterraneus*", G.D. Rosenberg (επιμ.), *The revolution in geology from the Renaissance to the Enlightenment: Geological Society of America* 203, 2009, σ. 51.